

OSMANGAZI
BELEDİYESİ

ANTİK DÖNEM'DE ULUDAĞ'IN KUTSAL VADİSİ
BURSA - KELES İLÇESİ

AKÇAPINAR, BELENÖREN HAYDAR, MENTEŞE KÖYLERİ

www.osmangazi.bel.tr

Proje Koordinatörü

Raif KAPLANOĞLU
(Bursa Araştırmaları Vakfı)
Aziz ELBAS
(Osmangazi Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü)

Araştırma Ekibi

Osmangazi Belediyesi
Plan ve Proje Müdürlüğü
Tarihi ve Çevre Koruma ve Uygulama Bürosu
Eser ÇALIKUŞU

Bursa Araştırmaları Vakfı
Sibel GÖK

Güncel Fotoğraflar

Mesut YILDIZ
Mehmet UZUN

Katkıda Bulunanlar

Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Ahmet ERDÖNMEZ
Özer GÜLEÇ
Dr. Kamil DOĞANCI
Ayhan ÇAÇU
Mehmet KORKUT
Ramazan BAYRAM
Adem ÖZDEMİR
Ramazan TEMEL (Akçapınar köyü dernek başkanı)
Veli BAYDÜZ (Belenören köyü dernek başkanı)
Mehmet AYDIN (Haydar köyü dernek başkanı)
Cengiz BÜTÜN (Menteşe köyü dernek başkanı)
Mustafa ACAR (Akçapınar köyü muhtarı)
Yusuf ARI (Belenören köyü muhtarı)
Abdullah İLHAN (Haydar köyü muhtarı)
Ali Osman YAVUZ (Menteşe köyü muhtarı)

Grafik Tasarım

 www.decworld.net

Baskı

İMAK OFSET www.imakofset.com.tr

ISBN 978-9944-0445-9-2

Basım Yılı ve Yeri

Nisan 2009 - İSTANBUL

Her Haklı Saklıdır. İzinsiz bilgi, belge ve resim kullanılamaz.

ANTİK DÖNEMDE RHYNDAKOS VADİSİ

(Belenören, Akçapınar, Menteşe, Uzunöz Köyleri)

Dr. Kamil DOĞANCI / Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi
Ayhan ÇAÇU / Araştırmacı-Yazar

Rhyndakos vadisi antikçağdan itibaren yerleşime uğramış bir bölgedir. Rhyndakos, (=Adranos-Orhaneli Çayı-Kocaçay) Anadolu'nun Mysia ile Bithynia bölgeleri sınırında önemli bir ırmaştır. Rhyndakos ırmağı Bithynia eyaletinin batı sınırını oluşturuyordu(1). Irmağın başlangıç bölümü Aizanoi'dadır (=Çavdarhisar). Byzantionlu Stephanos'a göre, Phrygia ile Hellespontos Phrygia'sı arasında yani Troas

Resim-1 Zeus Kersoullou Tapınağı'nın bulunduğu tepe.

ve Mysia Bölgesi arasındadır. Bu yörede Rhyndakos adlı küçük bir kent bulunuyormuş. Ancak bu kentin yeri bugün tespit edilememiştir(2).

Olympos Dağı (=Uludağ) antikçağda iyi bir şekilde iskan edildikten başka aynı zamanda tepesinde sık ormanlar ve

Resim-2 Zeus Kersoullou Tapınağı'na ait mimari parçalar

haydut çetelerini barındırıyordu(3). Hatta antik kaynaklardan öğrendiğimize göre, Roma döneminde bu kanun kaçakları polis teşkilatındaki yüksek bir memuru öldürmüşlerdi(4). Olympos dağından elde edilen kereste bölge ekonomisi için çok önemliydi(5). Kereste ticareti bölge ekonomisinin temelini oluşturuyordu. Hadrianeia kenti (Balat/Dursunbey) Balıkesir sınırları içerisindeydi(6). Bu kentin Hadrianoi (Adranos /Orhaneli) karıştırılmaması gerekir. Hadrianoi bugünkü Orhaneli ilçesi sınırları içerisinde antikçağda kurulmuş bir kentti(7). Rhyndakos vadisi eskiçağdan itibaren yerleşimin olduğu bir bölgedir. Günümüzde burada yer alan Belenören köyü çevresinde yapılan son araştırmalar bu görüşü doğrular niteliktedir(8). Belenören arazisinde yapılan yüzey araştırmaları Hellenistik (M.Ö. 330-30) ve Roma dönemlerindeki (M.Ö. 133-M.S. 476) yerleşime ait nitelikli sunmaktadır. Bununla birlikte daha eski dönemlerde de bölgenin iskan edilmiş olduğuna dair kanıtlar vardır. Özellikle köyün kuzey batısında yer alan Manastır tepesinin Harmanalanı yönündeki kayalık kesiminde bol miktarda mağaraların olması bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak yine de bölgede herhangi bir kazı çalışması yapılmadan kesin

bir şey söylemek zordur.

Prusa'da kent kurucusu olarak Zeus'a ibadet ediliyordu ve Prusa'da Zeus'a ait bir tapınak bulunuyordu. Ayrıca Uludağ çevresinde kurulmuş olan kentlerde "Zeus Olympios" olarak anılmaktaydı. Prusa'da basılan sikkelerde Zeus tasvirlerine rastlanmakta(9). Zeus için Uludağ'ın üzerinde bir başka tapınak daha vardı. Mnaseas'a(10) göre bu tapınağın yanında Ganymides'in mezarı bulunmaktaydı. Burada bahsedilen tapınak muhtemelen Belenören köyü yakınındaki Zeus Kersoullos tapınağıydı. (Resim 1-4). Bu tapınak antikçağda dağ yöresinin dini merkezi konumunda idi. Schwertheim'a göre bu tapınak kompleksi, burasının ve çevredeki topraklarda yaşayan insanların idare edildiği ve vergilerin toplandığı bir merkez idi.

Yapılan yüzey araştırmaları sonucunda tapınağın yeri Belenören ve Akçapınar köyleri arasında bulunan Tazlak Tepesi olarak lokalize edilmiştir. Muhtemelen tapınak Tazlak Tepesi'nin üzerinde, etrafındaki dini kompleksin ortasında yer almakta idi. Bölgede bulunan çeşitli mimari parçalar bu

Resim-3 Zeus Kersoullos Tapınağı'na ait mimari parçalar

Resim-4 Zeus Kersoullos Tapınağı'na ait mimari parçalar

tapınak kompleksi içinde bir de odeion(11) olduğunu göstermektedir. (Resim 5). Bir çiftçi tanrısı olarak tapınım gören Zeus Kersoullos'un, yerel bir toponimden geldiği ve Rhyndakos (Kocasu) vadisi boyunca Keles, Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Tavşanlı yörelerinde tapınım gördüğü bilinmektedir. Kersoullos isminin Trak dilinden geçmiş olması, bu inanışın Trak kökenli olduğunu düşündürmektedir. Antik kaynaklarda da bölge halkının Trak kökenli olduğu belirtilmektedir(12).

Antik dönemde Zeus Kersoullos tapınağının etrafında küçük yerleşim birimleri kurulmuştur. Bunlardan biri bugün Alfani olarak adlandırılan antik yerleşim alanıdır. Alfani yerleşimi İmparator Justinianus (M.S. 527-565) dönemindeki veba salgını ile önemini kaybetmiş ancak terk edilmemiştir. Muhtemelen ilk Türk akınlarının Anadolu'da etkili olduğu 11 ve 12. yüzyıllarda terk edilmiş olmalıdır. Çünkü Türkler geldiğinde burası harabe (-virane,-ören) şeklinde idi. Köyün günümüz adı söylenirken bu önemli özellik belirleyici olmuştur.

Alfani Düzlüğü üzerindeki yerleşim alanı eskiçağdan itibaren iskan edilmiş görünmektedir. Günümüz yol ve patika şebekesi incelendiğinde bu küçük şehrin kurulduğu alanı belirlemek mümkündür. Çeşmeler de bu yol şebekesine eklendiğinde şehrin kapladığı alanı belirlemek çok zor olmasa gerek. Alfani düzlüğündeki antik kalıntılar bir antik yol

Resim-5 Zeus Kersoullos tapınağı kompleksinde yer aldığı düşünüldüğü müze yapılarına ait mimari parçalar

üzerinde bulunur. Burası yükselerek Akçapınar köyüne doğru ilerleyen ve Tazlak Tepesi ile Çal Tepesi arasında bir geçit teşkil etmektedir. Harabelerin kapladığı alanda bu geçit üzerindedir. Alfani adı verilen bu arazi üzerinde yer alan Alfani Çeşmesi, Taşpınar, İmam Pınarı, Köy Pınarı ve Gürlek (Gürleyik) çeşmeleri bu antik dönemin kanıtlarıdır.

Belenören arazisinde bulunan yerleşim alanlarından diğeri de Küppınarı yerleşim alanıdır. Küppınarı yerleşim alanı Karaardıç Kalesi, Karakabaç Deresi ve Menteşe köylerinden gelen ve günümüzde varlığı kanıtlanmış bir yol güzergâhında yer almaktadır. Buradaki yerleşim alanı Uzunöz köyü Karanlıkdere muntakasından başlayarak bu alana kadar uzanmaktadır. Karanlıkdere olarak adlandırılan bu yerleşim alanında yapılan son araştırmalar Helenistik dönemde oluşmuş bir dini merkezin varlığını kanıtlamıştır. Tapınak alanı ile Temenos duvarları kesin olarak belirlenen bu dini alanda, ayrıca Kybele ile Attis adına kullanılmış bir sunak bulunmuştur. Burada bulunan ve açıkça görülebilen en eski mezar örnekleri Helenistik döneme aittir.

Belenören köyü arazisinde Bizans dönemine ait izleri görülebilen tek yapı Çal Tepesi üzerinde temelleri ancak seçilen Bizans dönemi yapısıdır. Çal Tepesi üzerindeki düzlüğe adını veren bu yapı muhtemelen bir Bizans manastır idi. Yörede Bizans döneminde çok sayıda manastır ve manastır kilisesi inşa edildiği bilinmektedir. Burada da küçük bir manastır kilisesi söz konusudur. Bina girişinde batı yönünde ölçülebilen duvar genişliği 80 cm. olan bu yapı batı-doğu eksenli olup, apsisi ile küçük bir manastır kilisesi özelliğini taşımaktadır. Muhtemelen M.S. 6 veya 7. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır.

Bölgedeki diğeri önemli antik yerleşim yeri de Menteşe köyüdür. Menteşe Kalesi'ne ilave olarak iki küçük kale yada gözetleme noktasından daha bahsedilir. Bu kaleler muhtemelen Romalılar döneminde Kocasu havalisini gözetlemek için yapılmış olmalıdır. Bu vadinin o dönemde önemli bir ticaret yolu olması göz önüne alındığında, bu

Resim-6 Gelintaşı Kaya yerleşimi

Resim-7 Hz. İsa ve Meryem resimlerinin günümüzdeki hali

yolun güvenliğini sağlamak için yapılan bu kalelerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Bunlardan ilki ve en büyüğü karşıda, Fadıl köyünün arazisinde bulunmaktadır. Geniş bir alanı kaplayan kale büyük taşlar ile yapılmıştır. Diğer ise Gelintaşı yerleşiminin hemen üstündedir. Küçük bir alanı kaplayan bu yıkıntıların güney ve batı yönündeki duvarlarının temelleri seçilmektedir. Ancak burasının başka bir amaç ile inşa edildiğini de düşünmek gerekmektedir. Çünkü burası bir kale olamayacak kadar küçüktür. Muhtemelen bir gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır.

Gerek Kozağacı'ndan gelen yol, gerekse Harmancık-Hobandanişment yönünden gelen yol Menteşe'nin üzerinden başlayıp Uzunöz altlarında sona eren Küplüpinar-Karanlık Dere yerleşimine ulaşır. Belenören'in Armutlu mantıkası bitiminde Küplüpinar denilen yerden başlayan kesintisiz yerleşim alanı, Uzunöz altlarında bulunan Karanlık Dere'ye kadar uzanır. Bu eski ören yeri eskiçağda bütün yolların içerisinden geçtiği önemli bir yerleşim alanı idi. Schwertheim da kitabında, aralarında bir hayli mesafe olan Belenören-Kemaliye ve Menteşe'yi bir kompleks olarak

Resim-8 Hz. İsa ve Meryem resimlerinin günümüzdeki hali

adlandırmıştır.

Menteşe denilince ilk akla gelen yer Gelintaşı'dır (Resim 6). Burası Bursa'nın en önemli ören yerlerindedir. Buradaki yerleşim alanı çok büyük olmamakla beraber eşsiz ve benzersizdir. Köyün altında bulunan bu ören yeri Rhyndakos vadisine hakim bir konumdadır. Gelintaşı denmesinin sebebi ise buradaki kaya yüzeyine çizilmiş resimler ve mozaiklerdir. Gelintaşı'nın ilk kuruluşu M.S. 3 ve 4. yüzyıllara gitmekle birlikte daha geç bir tarihte, muhtemelen Bizans döneminde önem kazandığını söyleyebiliriz.

Bugün büyük oranda tahrip olan Kilise'de siyah kökboyası ile kaya yüzeyine yapılmış iki resim bulunmaktadır. Resimler zamanın etkisi ile biraz tahrip olsalar da açıkça belli oluyor. Bu küçük kilisenin (?) mihrap kısmının kenar kaya yüzeyi bir elips şeklinde oyularak iki resim yapılmıştır. Resimler adeta bir yumurtanın içerisine çizilmişlerdir. Sağda Hz. İsa, solda ise kucağında Hz. İsa'yı tutan Meryem Ana resimleri bulunur. (Resim 7). Bu resimleri yorumlayamayan insanlar bunlardan Meryem Ana resmini geline, İsa resmini damada benzeterek, burasının

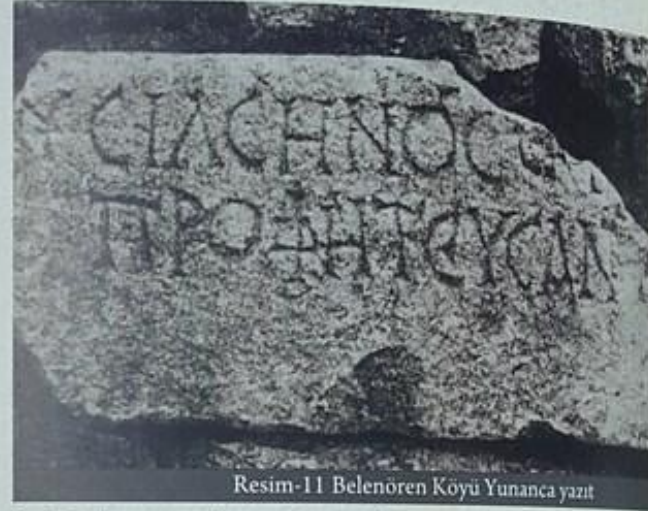

Resim-10 Belenören Köyü'nde bulunan Yunanca yazıt

adını Gelintaşı koymuşlardır. Gelintaşı denilen bu ören yeri Menteşe'nin girişinde bulunan dere yatağı takip edilerek bulunabilir. Bu dere yatağının başlangıç noktası Kilisecik olarak anılır ki eski Menteşe buradadır. Bu dere yatağının Kocasu'ya doğru eğiminin bir uçuruma dönüştüğü noktada, sağda bir kaya başlar. Bu kaya Gelintaşı'dır. Gelintaşı'nın 1. ve 2. katlarının girişi buradadır. Aslında kaya zemini de sayılırsa üç kat olan bu yerleşim alanının zemininde, pek

Resim-9 Belenören Köyü'nde bulunan Roma dönemi yazıtı

Resim-11 Belenören Köyü Yunanca yazıt

fazla kalıntı ve yerleşim izine rastlanmaz. Ancak kayaya ulaşan iki merdivenin izine rastlanır. Ayrıca zeminde yer yer tuğla kalıntıları görülmektedir. Ancak asıl yerleşim alanı üst kattadır.

Schwertheim'in Menteşe'de bulduğu bir yazıt yıllar sonrada aynı yerde durmaktadır. Hıristiyanlık öncesine tarihlediğimiz bu mezar stelinin üzerine daha sonra Hıristiyanlık devrinde haç motifleri ile (Resim 8) tilki yada kurt motifleri çizilmiştir. Yazıtın üst tarafı zaman içerisinde tahrip olmuş ve okunamaz duruma gelmiştir. Bu mezar stelinin geldiği yer bilinmiyor ancak yakın çevreden gelmiş olması muhakkaktır.

Sonuç olarak eskiçağda Rhyndakos vadisinin ve dolayısıyla Belenören, Akçapınar, Menteşe, Uzunöz Köyleri ve çevresinin yoğun bir yerleşime sahne olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede yoğun olarak bulunan antik yazıtlar (Resim 9-11), mezarlar (Resim 12-13), mezar stelleri, antik yol kalıntıları buradaki yerleşimin önemli kanıtlardır. Ancak ileride burada yapılacak arkeolojik kazıların bölgenin eskiçağ tarihinin aydınlatılması açısından hayati öneme sahip olduğunu düşünüyoruz.

Resim-12 Mentеше Köyü Helenistik Dönem mezarı

Resim-13 Mentеше Köyü Helenistik Dönem mezarı

Notlar

- 1- Ptolemaios, V, 1.3; Plinius, *Historia Naturalis*, V, 142: "... Horisius et Rhyndacus, ante Lycus vocatus; oritur in stagno Artynia iuxta Miletopolim, recipit Maceston et plerosque alios, Asiam Bithyniamque disterminans."
- 2- Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 689.
- 3- Strab. XII, VIII 8; Kamil Doğanç, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 134.
- 4- L. Robert, *Etudes Anatoliennes*, Paris, 1937; s. 97; Robert K.Sherk, "The Inermes Provinciae of Asia Minor", *The American Journal of Philology*, Vol. 76, No. 4, 1955, s. 404.
- 5- Danoff, "Pontus Euxenios", *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung*, ed. By August Friedrich von pauly, Stuttgart, Supplement XI, s. 1141.
- 6- L. Robert, *Villes d'Asie Mineure*, Paris, 1935, s. 372.
- 7- W. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev: Mihri Pektaş, İstanbul, 1960, s. 489.
- 8- Elmar Schwertheim *Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia* (Bonn, 1987) adlı eserinde bölgede ele geçen ve Helenistik ve Roma dönemine tarihlenen yazıtları yayımlamıştır.
- 9- Bu sikkelerden birinin ön yüzünde: *ΑΥ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΣΕΡ ΔΙ*: Traianus'un başı, defne çelenkli; arka yüzünde *ΠΡΟΥΧΑΕΙΣ ΔΙΑ ΟΛΥΜΠΙΟΝ*: Zeus, oturmuş, sol elinde küre, üzerinde Nike, sağ elinde mızrak, şeklinde tasvir edilmiştir. (Vasileios I. Kandes, Bursa, Ankara, 2006, s. 62).
- 10- Mnaseas; M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış matematikçi ve coğrafyacı.
- 11- Odeion: Antikçağda konserlerin ve şehir meclisi toplantılarının düzenlendiği yapılar.
- 12- Strabon, *Geographika*, XII, VIII.10.